

بررسی رابطه بین پایداری اقتصادی و اجتماعی روستاییان و برخورداری از تنوع معیشتی

سیده کوثر حسینی^۱، معصومه فروزانی^{۲*} و عباس عبدشاهی^۳

(دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۱؛ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۵)

چکیده

اقتصاد روستایی وابسته به کشاورزی، در برابر عوامل تهدیدکننده مرتبط با تغییرات اقلیمی و مشکلات ساختاری موجود در حوزه کشاورزی، آسیب‌پذیر است. بر همین مبنا، برای بررسی این مسئله که بین پایداری اقتصادی و اجتماعی روستاییان و تنوع در منابع درآمدی آن‌ها، رابطه‌ای وجود دارد، پژوهشی پیمایشی با استفاده از پرسشنامه انجام گرفت. جامعه آماری تحقیق، خانوارهای روستایی ساکن در روستاهای شهرستان باوی در استان خوزستان بودند ($N=6670$) که از بین آن‌ها، نمونه‌ای به حجم ۲۶۰ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب گردید. نتایج نشان داد نزدیک به ۵۵ درصد پاسخگویان فاقد تنوع معیشت بودند؛ پایداری اقتصادی و اجتماعی آن‌ها در حد متوسط رو به پایین و نامطلوب بود. نتایج آزمون جدول اعداد توافقی حاکی از وجود رابطه مثبت و معنی‌دار بین پایداری اقتصادی آن‌ها و اقدام به تنوع معیشتی در بین روستاییان بود. همچنین، مقایسه میانگین پایداری اقتصادی زندگی کسانی که دارای تنوع معیشت و کسانی که فاقد تنوع معیشت بودند، تفاوت آماری معناداری را در سطح ۵ درصد نشان داد؛ کسانی که دارای شغل‌های متنوع بوده و از منابع درآمدی متنوع‌تری برخوردار بودند، پایداری اقتصادی بالاتری را تجربه می‌کردند. در نهایت بررسی عوامل اثرگذار بر احتمال اقدام به تنوع معیشتی با استفاده از آزمون رگرسیون لجستیک نشان داد که مهم‌ترین عوامل مؤثر در احتمال اقدام برای تنوع معیشتی عبارتند از نوع مالکیت زمین، داشتن خودرو سواری، شرکت در دوره‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای. بر همین اساس، پیشنهادهای آموزشی و اجرایی به منظور تشویق تنوع معیشتی در بین روستاییان ارائه شد.

واژه‌های کلیدی: تنوع منابع درآمدی، پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی، جدول توافقی.

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، ملاتانی، ایران.

^۲ دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، ملاتانی، ایران.

^۳ دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، ملاتانی، ایران.

* نویسنده مسئول، پست الکترونیک: m.forouzani@asnruk.ac.ir

طبق آمارهای بدست آمده از طرح آمارگیری نیروی کار در تابستان ۱۴۰۰ در کشور، سهم بخش کشاورزی از اشتغال کلی کشور، ۱۷/۴ درصد بوده و در نواحی روستایی این سهم به ۴۷/۶ درصد می‌رسد؛ بدین معنا که بخش عمده جامعه روستایی در کشور به کشاورزی اشتغال دارند. طبق همین آمارها برای بخش صنعت، سهم اشتغال در نواحی روستایی ۲۹/۱ درصد و سهم بخش خدمات ۲۳/۳ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰). این در حالی است که بروز بحران‌های محیطی مانند کم‌آبی در جوامع روستایی و بروز طوفان‌های گرد و غبار، به‌ویژه در مناطق گرم و خشک کشور، موجب آسیب به بخش کشاورزی و زوال منبع درآمد خانوارهای روستایی می‌شود که نتیجه آن افزایش بیکاری و ناپایداری اقتصاد روستایی خواهد بود (نظری و همکاران، ۱۳۹۶؛ کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵). بنابراین، روستاها به علت اتکای شدید به کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن و نداشتن منابع اشتغال و درآمد غیر کشاورزی، دارای اقتصاد ضعیف و آسیب‌پذیری هستند (یاسوری و جوان، ۱۳۹۴). از این‌رو، فقدان تنوع معیشت در نواحی روستایی، مسائلی همچون انعطاف کمتر در مقابل نوسانات کوتاه‌مدت آب و هوایی و آسیب‌پذیری از نوسانات قیمت محصول در زمان برداشت و محدودیت‌های بازاریابی محصول، وجود بیکاری آشکار و پنهان، تخریب منابع پایه محیطی، آسیب‌پذیری اقتصاد روستایی و بی‌ثباتی منابع درآمدی، مهاجرت روستایی، حاشیه‌نشینی و ناهنجاری‌های شهری را در پی دارد (جوان و همکاران، ۱۳۹۰). بنابراین، جستجو جهت یافتن منابع درآمدی دیگر با توجه به توان و موانع هر منطقه روستایی، برای تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی به منظور پایداری جمعیت روستایی، ضروری به نظر می‌رسد (یاسوری و جوان، ۱۳۹۴). به طوری که یکی از راه‌های مهم افزایش و بهبود موقعیت‌ها و استراتژی معیشت در زمان حال و آینده، انتقال از یک نوع سرمایه و درآمد به انواع دیگر درآمد است (Brown et al., 2010) و یکی از مهم‌ترین راهبردهای ارائه شده برای کاهش اثرات منفی ناشی از ناپایداری در ابعاد مختلف محیطی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی حاکم بر فضاهای روستایی، توجه به تنوع راه‌های کسب درآمد در نواحی روستایی است (طاهرخانی، ۱۳۷۹؛ شانازی و اعظمی، ۱۳۹۶)؛ زیرا با علم به اینکه توسعه پایدار روستایی منعکس‌کننده توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در سیستم روستایی می‌باشد (Liu et al., 2009)، رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌ها جهت مقابله با بحران‌های محیطی و پایداری اقتصاد روستایی پیشنهاد شده است (کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ صادقی چم‌چنگی و همکاران، ۱۳۹۵؛ طالشی و سیداخلاقی، ۱۳۹۸؛ Neudert et al., 2012; Alemu, 2015). در صورت ایجاد تنوع در معیشت، زمانی که معیشت‌های وابسته به منابع طبیعی با بحران مواجه می‌شوند، راه‌های معیشت بدیلی برای خانوار بهره‌بردار روستایی به منظور رفع نیازهای خانوار وجود دارد (کریمی و کرمی دهکردی، ۱۳۹۴) و خانوارهای روستایی که دارای درآمد متنوع‌تری هستند، دارای توانایی بیشتری جهت خروج از فقر، کنترل بازار و کاهش آسیب‌پذیری نسبت به تحولات اقلیمی (Ersado et al., 2006) و در کل دارای فرصت بیشتر برای پایداری معیشت و افزایش رشد اقتصادی خود می‌باشند (نوروزی و حیاتی، ۱۳۹۴)؛ به همین دلیل، علاوه بر پایداری معیشت خانوارهای بهره‌برداران، پایداری منابع طبیعی نیز تضمین می‌شود (Barretta et al., 2001).

به طور کلی، تنوع معیشتی روستایی در قالب فرآیندی تعریف می‌شود که از طریق آن، جامعه روستایی به کسب منافع و درآمدهای متنوع پرداخته، توانایی پشتیبانی اجتماعی برای بقا و نیز بهبود استانداردهای زیستی می‌یابد (کریم پور، ۱۳۹۵). بدین طریق، خانوار روستایی می‌تواند مجموعه‌ای از فعالیت‌های معیشتی نظیر تولید محصولات کشاورزی، کارگری، دامداری و بنایی را به منظور ایجاد یا تکمیل نیازهای مربوط به درآمد و امرار معاش با یکدیگر ترکیب کند (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳). اساساً داشتن تنوع در فعالیت‌ها، ضرورتی کلی است به طوری که نباید تمام دارایی را با وجود چالش‌های متعدد در معیشت‌ها (مانند محدودیت منابع زمین و دام) و چگونگی بهره‌برداری از منابع بدون آسیب رساندن به آن‌ها فقط در یک فعالیت مشخص به کار برد (Brown et al., 2010). تنوع معیشتی، از درک خانوار از ریسک، کمبود، خرابی بازار و شرایط مقابله با شوک (مانند خشکسالی یا بحران اقتصادی) سرچشمه می‌گیرد (کریم پور، ۱۳۹۵). بنابراین، انتظار است که تنوع معیشتی روستاییان موجب پایداری وضعیت روستاییان از لحاظ اقتصادی و یا اجتماعی شود. بر همین اساس، پژوهشی به منظور بررسی وجود رابطه بین تنوع معیشت روستایی و پایداری اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان باوی طراحی شد. شهرستان باوی در شمال شهر اهواز (در فاصله ۳۵ کیلومتری مسیر جاده شهر اهواز به شهرهای شوشتر و مسجد

سلیمان) قرار دارد. بر اساس آخرین نتایج سرشماری موجود در درگاه ملی آمار ایران و شناسنامه آبادی‌ها در سال ۱۳۹۰، نزدیک به ۷۰ درصد از شاغلان ۱۰ ساله به بالا در روستاهای این شهرستان به شغل کشاورزی اشتغال دارند، در حالی که بخش صنعت و خدمات به ترتیب دربرگیرنده ۱۲ و ۱۷ درصد از شاغلان ۱۰ ساله به بالا در روستاهای منطقه می‌باشند (یافته‌های محققین بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). این در حالی است که بخش کشاورزی از این منظر که نتوانسته است معیشت کافی برای خانوارهای کشاورز خرده‌مالک فراهم کند، همواره مورد نکوهش است (Abera et al., 2021). علاوه بر این، روستاهای شهرستان باوی در طی سال‌های اخیر به دلیل کاهش آب رودخانه کارون، دچار کم‌آبی شدید شده‌اند. کاهش آب، منجر به کاهش بازدهی محصولات کشاورزی، کاهش اشتغال و درآمد، افزایش میزان مهاجرت فصلی و در نتیجه ضعف اقتصاد روستایی و ناپایداری روستاها گردیده است؛ بنابراین، اتخاذ راهبرد «متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی» در روستاهای منطقه از منظر دستیابی به پایداری دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای است.

مطالعه و بررسی پیشینه موجود در این زمینه نشان داد که استراتژی تنوع درآمدی خانوارها شامل ترکیب فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی می‌باشد که طبق پژوهش نئودرت و همکاران (Neudert et al., 2015)، خانواده‌های با درآمد متوسط بیشتر بدان تمایل دارند؛ و یا طبق پژوهش ناتان و محمد (Nathan & Mohammad, 2014) خانوارها، آن دسته از راهبردهای معیشتی ترکیبی کشاورزی و غیرکشاورزی را دنبال می‌کنند که به طور قابل ملاحظه‌ای درآمد بالاتری را به وجود می‌آورند؛ همچنین پژوهش آلمو (Alemu, 2012) نشان داد خانوارهایی که درآمدشان را از طریق فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی به دست می‌آورند، وضعیت معیشتی بهتری نسبت به بقیه خانوارها داشتند. اسنیمن (Snyman, 2014) در پژوهش خود نشان داد که خانوارهای روستایی وابستگی زیادی به بازارهای اقتصادی مرتبط به اکوتوریسم داشته و این فعالیت نقش برجسته‌ای در توسعه اقتصادی-اجتماعی جوامع روستایی وابسته بدان دارد؛ به طوری که اهمیت آموزش‌های رسمی و تنوع معیشتی را در این مناطق پر رنگ‌تر نموده است. کیمنجو و تشرلی (Kimenju & Tschirley, 2008) نیز به این نتیجه رسیدند که با تحول بخش کشاورزی در مناطق روستایی، گرایشی به سمت تنوع درآمد و افزایش تخصص ایجاد می‌شود و فعالیت‌های غیرکشاورزی به منظور ایجاد کسب‌وکار برای زنان و خانواده‌های فقیر روستایی حائز اهمیت هستند. بررسی پژوهش‌ها پیرامون عوامل تأثیرگذار بر اتخاذ استراتژی‌های معیشتی متنوع نیز نشان داد که طیفی از عوامل مختلف در این رابطه اثرگذارند؛ در ادامه به مختصری از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود. آوک کاسا (Awoke Kassa, 2019) در پژوهش خود با مطالعه مروری منابع مختلف پیرامون متنوع‌سازی اقتصاد روستایی به این نتیجه دست یافت که دسترسی به سرمایه مالی، زیرساختی، خدمات اعتباری، بازارها و منابع طبیعی تعیین‌کننده اقدام مردم روستایی برای متنوع‌سازی منابع درآمدی‌شان می‌باشند. در همین رابطه، بررسی والایلین (Walelign, 2016) نشان داد که کل پس‌انداز خانوار، دسترسی به اعتبارات، ابزار تولید، هزینه کسب‌وکار و ظهور شوک‌های کشاورزی، تعیین‌کننده دسترسی خانوار به راهبردهای معیشتی درآمدزاتر بوده‌اند؛ همچنین خانوارهایی که از سرمایه مالی و فیزیکی بیشتری برخوردار بودند تمایل بیشتری به اتخاذ راهبردهای معیشتی درآمدزا داشته‌اند. کومباری (Combar, 2015) در پژوهش خود با استفاده از الگوی لاجیت به این نتیجه دست یافت که سن سرپرست خانوار، اندازه خانوار، نرخ وابستگی به میزان زمین، عضویت در یک گروه تولیدی، میزان اعتبار، ظرفیت کشاورزی منطقه، شیوع بیماری، فاصله تا جاده اصلی، دسترسی به رادیو، درآمد کل و حمایت‌های فنی، عوامل اصلی تعیین‌کننده تنوع درآمدی بوده‌اند. ناتان و محمد (Nathan & Mohammad, 2014) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که اندازه زمین زراعی، سطح آموزش نیروی کار، سهم درآمدهای غیر زراعی و دسترسی به اعتبارات نیز از عوامل تعیین‌کننده مهم در انتخاب استراتژی‌های معیشتی متنوع توسط خانوارهای کشاورزان بوده‌اند. قیمیرو و همکاران (Ghimire et al., 2014)، عوامل مؤثر بر تنوع درآمد غیر زراعی در خانوارهای روستایی کشاورز را با استفاده از مدل پروبیت بررسی نموده و دریافتند که سن، جنسیت و تحصیلات سرپرست خانوار و اندازه خانوار نقش مهمی در تصمیم به اشتغال غیر زراعی دارد. آلمو (Alemu, 2012) با تحلیل ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی خانوارهای روستایی نشان داد که سن، پتانسیل نیروی کار، آموزش و خصوصیات جامعه از نظر دسترسی به زیرساخت‌های اساسی، از جمله موانعی هستند که خانوارهای روستایی برای وارد شدن به استراتژی‌های معیشتی با آن روبه‌رو بودند. آیدو و همکاران (Idowu et al., 2011) به بررسی تعیین‌کننده‌های تنوع درآمدی کشاورزان روستایی در نیجریه

پرداختند. نتایج حاصل از بررسی سطح تنوع نشان داد که متغیرهای سن، جنسیت، آموزش، اندازه‌ی خانوار، نرخ وابستگی، سرانه‌ی مالکیت زمین، سرانه‌ی دارایی دام، دارایی‌های سرمایه‌ای، فاصله تا نواحی شهری، تجربه در یک فعالیت غیرزراعی خاص، بر تنوع درآمدی تأثیر معنی‌دار داشتند. نتایج حاصل از بررسی باباتانده و قیم (Babatunde & Qaim, 2009) در مناطق روستایی نیجریه که با استفاده از دیدگاه درآمد مینا و سه معیار تعداد منابع درآمدی، سهم درآمدهای غیر کشاورزی در کل درآمد و شاخص تنوع درآمدی هرفیندال صورت گرفت، حاکی از تأثیر مثبت هر سه شاخص ذکر شده بر درآمد کل بود.

صادقی چم‌چنگی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهش خود در نواحی روستایی شهرستان شهرکرد، دریافتند که بین تنوع اقتصادی و ابعاد پایداری روستایی همبستگی و رابطه مستقیمی وجود دارد؛ به طوری که روستاهایی که تنوع درآمدی داشتند، دارای پایداری بالاتری نسبت به سایر نواحی بوده‌اند. حیدری ساریان و مجنون توتاخانه (۱۳۹۵)، نیز در بررسی نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی در برابر خشکسالی، به این نتایج دست یافتند که اتخاذ رویکرد معیشتی منجر به تاب‌آوری بیشتر خانوارها در شرایط خشکسالی شده و در روستاهایی که در معرض خشکسالی شدیدتری قرار داشتند، این تنوع معیشتی بیشتر بوده است. کریم‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان نقش تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها در پایداری اقتصاد روستایی دریافتند که بین تنوع اقتصادی و پایداری اقتصادی در دهستان مورد مطالعه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد، به طوری که با افزایش تنوع اقتصادی در سطح روستاهای مورد مطالعه، میزان پایداری اقتصادی آن‌ها نیز افزایش می‌یابد. کریمی و کرمی دهکردی (۱۳۹۴) در پژوهش خود پیرامون لزوم متنوع‌سازی معیشت خانوارهای روستایی وابسته به مرتع نشان دادند که بهره‌برداران به دام و مرتع وابستگی زیادی دارند، در حالی که پتانسیل‌های بالقوه دیگری نیز در روستا وجود دارند که به درستی از آن‌ها بهره‌برداری نمی‌شود. جوان و همکاران (۱۳۹۰) نیز نشان دادند که عدم تنوع در فعالیت‌های اقتصادی خانوارهای روستایی مورد بررسی، شرایط نامساعدی را برای آن‌ها رقم زده است؛ درحالی که خانوارهای دارای تنوع منابع درآمدی در بخش‌های کشاورزی و غیر کشاورزی، وضعیت نسبتاً مطلوب‌تری را در شاخص‌هایی چون آموزش، ثبات درآمدی، کیفیت زندگی و آسیب‌پذیری تجربه نموده‌اند. و لائی و همکاران (۱۳۹۴) نیز در پژوهش خود نشان دادند که عوامل اقتصادی و فردی مهم‌ترین عواملی هستند که موجب توسعه پایدار روستایی شده، به طوری که با بالا رفتن میزان تسهیلات دریافتی از قبیل وام‌های خوداشتغالی، منابع مالی لازم و کافی، تنوع شغلی موجب افزایش انگیزه و روحیه‌ی فردی جهت توسعه و گسترش کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه شده است. همچنین، پژوهش قاسمی و جوان (۱۳۹۳) نشان داد که از بین ابعاد سه‌گانه پایداری (اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی)، پایداری اقتصادی رابطه قوی‌تری با تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی دارد. مؤلفه‌های پایداری اقتصادی در این مطالعه شامل اشتغال، درآمد، سرمایه‌گذاری، امکانات زیرساختی، دسترسی به تسهیلات اعتباری و حمایت مالی و دسترسی به بازار فروش؛ مؤلفه‌های پایداری اجتماعی شامل مسکن، سطح خدمات بهداشتی، تحصیلات و مهارت، نگرش روستاییان به شهر، ارتباطات، امکانات تفریحی، سطح خدمات اداری و امنیت؛ و مؤلفه‌های پایداری زیست‌محیطی شامل منابع آب، موقعیت نسبی، وضعیت توپوگرافی و نهادهای طبیعی کشاورزی بودند. خلاصه‌ای از نتایج بررسی پیشینه پژوهش در جدول ۱ آورده شده است.

روش پژوهش

این پژوهش با استفاده از روش پیمایش انجام شد. به گونه‌ای که در آن سطح توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی و رابطه آن با تنوع معیشتی مورد سنجش قرار گرفت. منطقه مورد پژوهش، مناطق روستایی شهرستان باوی در استان خوزستان بود. جامعه آماری تحقیق شامل ۶۶۷۰ خانوار روستایی ساکن در روستاهای بالای ۵۰ خانوار شهرستان باوی بودند. از این تعداد، نمونه‌ای به حجم ۲۶۰ خانوار بر اساس جدول کرجسی و مورگان و با خطای ۵٪ برای داده‌های طبقه‌ای با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای (به دلیل تعداد زیاد روستاهای منطقه و فاصله زیاد فیزیکی بین آن‌ها) انتخاب گردید؛ برای تعیین خوشه‌های مورد نیاز به این ترتیب عمل شد: ابتدا از مجموع چهار دهستان شهرستان باوی، دو دهستان ملاثانی و زرگان به طور تصادفی انتخاب شد. سپس با توجه به اینکه دهستان ملاثانی شامل ۲۲ روستا و دهستان زرگان شامل ۶۰ روستا می‌باشد، از بین آن‌ها، روستاهای بالای ۵۰ خانوار انتخاب شدند که در مجموع، ۹ روستا از دهستان ملاثانی و ۱۴ روستا از دهستان زرگان انتخاب گردید. در مرحله بعد، ۵۰ درصد از روستاهای انتخابی هر دهستان به طور تصادفی انتخاب شدند، به این صورت که از دهستان ملاثانی، ۵ روستا و از دهستان زرگان ۷ روستا در

نمونه قرار گرفتند. در مرحله بعد ۱۰ الی ۱۵ درصد از خانوارهای روستایی از روستاهای انتخاب شده به طور تصادفی به عنوان نمونه نهایی انتخاب شدند. واحد تجزیه و تحلیل در این مطالعه سرپرستان خانوارها بودند. برای جمع‌آوری میدانی اطلاعات، از پرسشنامه محقق-ساخته بهره گرفته شد. متغیرهای اصلی تحقیق شامل توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی، تنوع معیشتی، ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای بودند. متغیرهای پایداری اقتصادی، اجتماعی با استفاده از طیف لیکرت به ترتیب با ۱۴ و ۱۱ گویه مورد سنجش قرار گرفتند. پایداری در این مطالعه با استناد به پژوهش‌های قاسمی و جوان (۱۳۹۳)، محمدی یگانه و ولایی (۱۳۹۳) و تقدیسی و همکاران (۱۳۹۷) به کمک مفاهیمی همچون عملکرد تولید، هزینه تولید، دسترسی به بازار فروش، سرمایه‌گذاری، دسترسی به تسهیلات اعتباری و حمایت مالی، دسترسی به امکانات زیرساختی تولید مانند ماشین‌آلات، حمل و نقل، انبار، توانایی مالی برای دریافت خدمات درمانی، بیمه، تأمین پوشاک و غذای مناسب برای پایداری اقتصادی سنجیده شد و پایداری اجتماعی نیز دربرگیرنده مفاهیم اشتغال غیرکشاورزی، رضایت از شغل کشاورزی و غیر کشاورزی، اعتماد بنفس، باور به آینده، دسترسی به آموزش و منابع اطلاعاتی، احساس رفاه، برخورداری از برابری و تضاد با سایرین بود. متغیر تنوع معیشتی، بر اساس اشتغال پاسخگویان به مشاغل دیگر غیر از شغل اول سنجیده شد. بدین معنا که کسانی که غیر از شغل اصلی به شغل دیگری هم اشتغال داشتند و بعضاً شغل دوم یا سوم داشتند، دارای تنوع معیشتی در نظر گرفته شدند و کسانی که صرفاً دارای یک شغل بودند و همان شغل اصلی آن‌ها بود، فاقد تنوع معیشتی محسوب شدند.

جدول ۱- خلاصه نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط به موضوع مورد بررسی

منبع	نتیجه کلی پژوهش
صادقی چمن‌چنگی و همکاران، ۱۳۹۵	همبستگی و رابطه مستقیم بین تنوع اقتصادی و ابعاد پایداری روستایی
حیدری ساریان و مجنونی توتاخانه، ۱۳۹۵	نقش مثبت تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی در برابر خشکسالی
کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵	رابطه مثبت و معنادار بین تنوع اقتصادی و پایداری
کریمی و کرمی دهکردی، ۱۳۹۴	وجود پتانسیل‌های بالقوه دیگر در روستا به غیر از مرتع برای متنوع‌سازی معیشت خانوارهای روستایی وابسته به مرتع
جوان و همکاران، ۱۳۹۰	وضعیت نسبتاً مطلوب‌تر خانوارهای دارای تنوع منابع درآمدی در بخش‌های کشاورزی و غیر کشاورزی در شاخص‌های آموزش، ثبات درآمدی، کیفیت زندگی و آسیب‌پذیری
ولائی و همکاران، ۱۳۹۴	نقش تنوع شغلی در افزایش انگیزه و روحیه‌ی فردی جهت توسعه و گسترش کارآفرینی و توسعه پایدار روستایی
قاسمی و جوان، ۱۳۹۳	رابطه قوی‌تر پایداری اقتصادی (نسبت به ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی پایداری) با تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی
Neudert <i>et al.</i> , 2015	تمایل خانواده‌های با درآمد متوسط برای انتخاب ترکیب فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی
Nathan & Mohammad, 2014	انتخاب راهبردهای معیشتی ترکیبی کشاورزی و غیر کشاورزی که درآمد بالاتری ایجاد می‌کنند توسط خانوارهای روستایی
Alemu, 2012	وضعیت معیشتی بهتر خانوارهای با منبع درآمدی متنوع کشاورزی و غیر کشاورزی
Kimenju & Tschirley, 2008	گرایش به تنوع درآمد و افزایش تخصص با تحول بخش کشاورزی در مناطق روستایی
Waleign, 2016; Combarry, 2015; Nathan & Mohammad, 2014; Ghimire <i>et al.</i> , 2014; Alemu, 2012; Idowu <i>et al.</i> , 2011; Babatunde & Qaim, 2009	اثرگذاری سن، جنسیت و تحصیلات سرپرست خانوار، اندازه خانوار، نرخ وابستگی به میزان زمین، اندازه زمین زراعی، سرانه‌ی دارایی دام، دارایی‌های سرمایه‌ای، فاصله تا نواحی شهری، فاصله تا جاده اصلی، سطح آموزش نیروی کار، پتانسیل نیروی کار، حمایت‌های فنی، تجربه در یک فعالیت غیر زراعی خاص، عضویت در یک گروه تولیدی، میزان اعتبار، ظرفیت کشاورزی منطقه، شیوع بیماری، دسترسی به رادیو، درآمد کل، تعداد منابع درآمدی، سهم درآمدهای غیر کشاورزی در کل درآمد، کل پس‌انداز خانوار، دسترسی به اعتبارات، دسترسی به ابزار تولید، هزینه کسب‌وکار و ظهور شوک‌های کشاورزی، خصوصیات جامعه از نظر دسترسی به زیرساخت‌های اساسی بر اتخاذ استراتژی‌های معیشتی متنوع

بررسی رابطه بین پایداری اقتصادی و اجتماعی روستاییان و ...

روایی ظاهری و محتوایی پرسشنامه توسط اعضای هیأت علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان تأیید شد. برای سنجش میزان پایایی سؤالات طرح شده و انجام اصلاحات لازم قبل از مرحله جمع‌آوری اطلاعات در سطح وسیع، از ضریب آلفای کرونباخ در یک مطالعه پیش‌آزمون استفاده شد و تعداد ۳۰ پرسشنامه در خارج از نمونه اصلی تکمیل شد. نتایج حاصل از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش پایایی ابزار سنجش، قابل قبول ارزیابی شد (جدول ۲). در نهایت پس از انجام اصلاحات جزئی در پرسشنامه، داده‌های اصلی در پیمایش میدانی جمع‌آوری شد.

جدول ۲- نتایج آزمون آلفای کرونباخ

ردیف	متغیر	تعداد گویه	ضریب آلفا
۱	توسعه پایدار اقتصادی	۱۴	۰/۷۶
۲	توسعه پایدار اجتماعی	۱۱	۰/۷۳

پس از جمع‌آوری داده‌ها، ۲۵۴ پرسشنامه قابلیت وارد شدن در تجزیه و تحلیل را دارا بودند؛ بنابراین کدگذاری شده و با استفاده از نرم‌افزار SPSS به صورت توصیفی و استنباطی تحلیل شدند. برای سطح‌بندی پایداری اجتماعی و اقتصادی نیز از روش ISDM در ۴ سطح (نامطلوب، نسبتاً نامطلوب، نسبتاً مطلوب و مطلوب) مطابق رابطه‌ی ۱ استفاده شد.

$A < \text{Mean} - SD$ (نامطلوب)

$\text{Mean} - SD \leq B < \text{Mean}$ (نسبتاً مطلوب)

رابطه‌ی ۱

$\text{Mean} \leq C < \text{Mean} + SD$ (نسبتاً مطلوب)

$\text{Mean} + SD \leq D$ (مطلوب)

یافته‌ها و بحث

یافته‌ها نشان داد که میانگین سنی و تحصیلی پاسخگویان به ترتیب حدود ۴۳ و ۸ سال می‌باشد. میانگین سابقه کار کشاورزی پاسخگویان، حدود ۱۳/۵ با بالاترین حد ۵۵ سال می‌باشد؛ و میانگین سابقه کار غیرکشاورزی آن‌ها حدود ۶ سال با بالاترین حد ۴۵ سال می‌باشد. همچنین یافته‌ها حاکی از آن بود که شغل اول حدود ۵۱ درصد پاسخگویان، کشاورزی و بقیه طیف متنوعی از مشاغل را دارا می‌باشند که به ترتیب فراوانی عبارتند از کشاورزی، دامداری، راننده، نگهبان، کارمند، مغازه‌دار، کارگر، معلم، بنا و غیره می‌باشند. همچنین حدود ۴۵ درصد پاسخگویان دارای شغل دوم و حدود ۵ درصد هم دارای شغل سوم بوده‌اند. علاوه بر این، یافته‌ها نشان دادند که نزدیک به ۵۵ درصد پاسخگویان فاقد تنوع معیشت بوده و حدود ۴۵ درصد بقیه از تنوع معیشتی برخوردار بودند (جدول ۳).

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس تنوع معیشت

متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
دارند	۱۱۵	۴۵/۳
ندارند	۱۳۹	۵۴/۷

توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب گویه‌های پایداری اقتصادی

توزیع فراوانی پاسخگویان مورد مطالعه بر اساس گویه‌های مربوط به پایداری اقتصادی در جدول ۴، نشان می‌دهد نزدیک به یک‌چهارم پاسخگویان اعلام کرده‌اند که اصلاً عملکرد کشاورزی ندارند که یکی از دلایل آن عدم اشتغال بخشی از پاسخگویان به کشاورزی بود و دیگر اینکه برخی از کشاورزان به دلایل مختلف تولیدات کشاورزی پایینی داشته که منجر به برداشت محصول نشده بودند. تنها حدود ۲۰ درصد (۱۹/۷) بیان کرده‌اند که عملکرد خوبی در کشاورزی دارند (میانگین گویه = ۲/۲۴). بر همین مبنای، حدود ۲۱ درصد پاسخگویان اعلام کرده‌اند که اصلاً هزینه کشاورزی ندارند و در مورد ۵۹/۱ درصد از آن‌ها نیز هزینه‌های کشاورزی در سطح بسیار کم تا متوسط بوده است (میانگین گویه = ۲/۱۹). در مورد عملکرد غیرکشاورزی نیز، تنها درصد کمی از پاسخگویان (۱۳/۳ درصد) بیان کرده‌اند که عملکرد غیر کشاورزی آن‌ها زیاد و یا خیلی زیاد است. میانگین کلی ۱/۸۶ برای این گویه نیز نشانگر

آن است که عملکرد تولیدات غیرکشاورزی پاسخگویان کم و بسیار کم می‌باشد که ناشی از عدم سرمایه‌گذاری در مشاغل غیرکشاورزی در بین پاسخگویان می‌باشد؛ زیرا همان‌گونه که گویه‌های بعدی همین جدول نشان می‌دهد، بیش از ۹۰ درصد پاسخگویان اظهار داشته‌اند که یا اصلاً در فعالیت‌های غیرکشاورزی سرمایه‌گذاری نکرده‌اند و یا سرمایه‌گذاری آن‌ها در فعالیت‌های غیر کشاورزی در حد متوسط و کمتر از آن بوده است. درصد زیادی (۸۵/۸ درصد) از پاسخگویان یا اصلاً قدرت پرداخت هزینه بیمه اراضی کشاورزی و سایر دارایی‌های خود را ندارند و یا در حد متوسط و یا بسیار کم قادرند برای این منظور هزینه کنند. بر همین اساس، در مورد هزینه‌های تولید غیرکشاورزی نیز با توجه به عدم اشتغال و یا پایین بودن میزان تولیدات غیرکشاورزی، روند مشابهی را در پاسخ‌های پاسخگویان می‌توان مشاهده نمود. به طوری که میزان هزینه‌های تولیدات غیرکشاورزی هم با میانگین ۱/۹۰ نشانگر همین مطلب است. میزان پایین تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی و یا سرمایه‌گذاری ضعیف در زمینه فعالیت‌های غیرکشاورزی می‌تواند به دلیل ضعف دسترسی به اعتبارات بانکی (میانگین=۱/۶۸)، به ماشین‌آلات (میانگین=۲/۰۱)، به وسایل حمل و نقل (میانگین=۱/۷۴) و به انبار برای تولیدات (میانگین=۱/۶۸) باشد. در مجموع همه این عوامل باعث ضعف در بنیه اقتصادی خانوار پاسخگویان شده است به طوری که نمود آن در سایر مظاهر اقتصادی زندگی قابل رؤیت است. نتایج جدول ۴ همچنین حاکی از آن است که حدود یک‌چهارم پاسخگویان اظهار داشته‌اند که در حد زیاد و یا خیلی زیاد قادرند از عهده هزینه‌های احتمالی درمان و پزشکی (۲۴/۴ درصد)، هزینه‌های خرید لباس (۲۹/۱ درصد) و هزینه خرید گوشت برای مصرف خانوار (۲۴ درصد) برآیند. اعداد میانگین حاصل شده برای این گویه‌ها نیز تأییدکننده این مطلب است که در کل میزان قدرت اقتصادی خانوارها در حد متوسط رو به پایین است. در نهایت بررسی گویه‌های پایداری اقتصادی و محاسبه میانگین کل این متغیر (۲/۰۴) حاکی از آن است که پایداری اقتصادی پاسخگویان در حد متوسط رو به پایین می‌باشد.

توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب گویه‌های پایداری اجتماعی

بررسی فراوانی پاسخگویان در مورد گویه‌های پایداری اجتماعی در جدول ۵ نشان می‌دهد ۲۱/۷ درصد پاسخگویان اعلام کرده‌اند که اصلاً به کارهای غیرکشاورزی مشغول نیستند (در تطبیق با یافته‌های جدول ۳). میانگین ۱/۹۸ برای این گویه نیز مؤید این مطلب است که اشتغال غیرکشاورزی پاسخگویان در حد متوسط رو به پایین می‌باشد. بر همین مبنای، در مورد فعالیت غیرکشاورزی، حدود ۸۶ درصد از آن‌ها یا اصلاً از این‌گونه فعالیت‌ها راضی نبوده‌اند و یا میزان رضایت آن‌ها در سطح بسیار کم تا متوسط بوده است (میانگین گویه= ۱/۹۱). در مورد رضایت از کار کشاورزی نیز تنها ۲۴ درصد بیان کرده‌اند که میزان رضایت آن‌ها از کار کشاورزی زیاد و یا خیلی زیاد است (میانگین گویه= ۲/۳۱). همین میزان رضایت کم از کارهای کشاورزی و غیرکشاورزی باعث شده است که ۷۱/۷ درصد از پاسخگویان یا از آینده شغلی خود مطمئن نباشند و یا اینکه میزان اطمینان آن‌ها نسبت به آینده شغلی‌شان در حد متوسط و یا کمتر از آن باشد (میانگین گویه= ۲/۵۳)؛ علاوه بر این، تنها ۸/۳ درصد پاسخگویان میزان برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی در روستا را مناسب و بعضاً زیاد دانسته‌اند (میانگین گویه= ۱/۵۱). در حدود ۷۳/۵ درصد پاسخگویان در دسته‌ای جای گرفتند که یا هیچ‌گونه دسترسی به منابع اطلاعاتی نداشتند و یا دسترسی آن‌ها منابع اطلاعاتی در حد کمتر از سطح متوسط بوده است (میانگین گویه= ۲/۲۱). همچنین، تنها در حدود ۲۴/۴ درصد پاسخگویان اظهار کرده‌اند که سطح آگاهی آنان نسبت به گذشته تا حد زیادی افزایش یافته است (میانگین گویه= ۲/۶۳). این ضعف می‌تواند به علت کم بودن میزان برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی (میانگین= ۱/۵۱) و دسترسی کم پاسخگویان به منابع اطلاعاتی (میانگین= ۲/۲۱) باشد. در رابطه با وجود اختلافات بین کشاورزان مثلاً بر سر آب و زمین، تنها ۲۴/۴ درصد پاسخگویان معتقدند اختلافات بر سر چنین مسائلی در بین روستاییان زیاد و خیلی زیاد است. همچنین تنها ۲۱/۷ درصد از پاسخگویان احساس برابری و نبود اختلاف طبقاتی در روستا دارند. در مورد بقیه یا اصلاً این احساس وجود ندارد (۱۵ درصد) و یا اینکه از نظر آن‌ها برابری و نبود اختلاف طبقاتی در روستا در حد متوسط رو به پایین است (۷۲/۴ درصد). در نهایت نیز پاسخگویان در پاسخ به این سؤال مهم که تا چه اندازه احساس می‌کنند در رفاه زندگی می‌کنند، نظرات متفاوتی داشته‌اند. بدین معنا که بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۶/۳ درصد) شرایط رفاهی خود را در حد متوسط به بالا دانسته‌اند. ۴۳/۷ درصد از پاسخگویان نیز خود را فاقد رفاه در زندگی و یا سطح آن را در زندگی خود کم و بسیار کم دانسته‌اند. در کل، توجه به میانگین کل گویه‌ها یعنی ۲/۳۴ نشان می‌دهد که پایداری اجتماعی پاسخگویان نیز در حد متوسط رو به پایین می‌باشد.

بررسی رابطه بین پایداری اقتصادی و اجتماعی روستاییان و ...

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب گویه‌های پایداری اقتصادی

گویه	اصلاً	کمی	زیاد	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
به طور نسبی وضعیت عملکرد سالیانه تولیدات کشاورزی شما چگونه است؟	۶۴	۲۰	۳۲	۸۸	۲۷	۲۳	۲/۲۴
به طور نسبی وضعیت عملکرد سالیانه تولیدات غیر کشاورزی شما چگونه است؟	۶۱	۵۳	۴۲	۶۴	۲۵	۹	۱/۸۶
به طور نسبی وضعیت هزینه‌های سالیانه تولیدات کشاورزی شما چگونه است؟	۵۳	۳۳	۵۱	۶۶	۳۱	۲۰	۲/۱۹
به طور نسبی وضعیت هزینه‌های سالیانه تولیدات غیر کشاورزی شما چگونه است؟	۶۱	۵۲	۴۱	۶۴	۲۵	۱۱	۱/۹۰
بازاریابی و فروش محصولات روستایی شما چگونه است؟	۴۶	۳۰	۳۷	۸۲	۳۰	۲۹	۲/۴۲
با توجه به درآمدتان تا چه حد می‌توانید املاک، زمین، سلامت خود و اعضای خانواده و غیره را بیمه کنید؟	۵۵	۵۷	۳۲	۷۴	۳۰	۶	۱/۹۴
تا چه حد در فعالیتهایی غیر از کشاورزی سرمایه‌گذاری کرده‌اید؟	۹۱	۴۰	۴۲	۶۰	۱۸	۳	۱/۵۳
میزان دسترسی شما به اعتبارات بانکی (وام) چگونه است؟	۶۷	۶۸	۳۰	۶۵	۱۶	۸	۱/۶۸
میزان دسترسی شما به ماشین‌آلات چگونه است؟	۶۲	۳۰	۵۱	۷۵	۲۶	۱۰	۲/۰۱
میزان دسترسی شما به وسایل حمل و نقل چگونه است؟	۷۵	۳۷	۵۰	۶۸	۱۸	۶	۱/۷۴
میزان دسترسی شما به ابزار برای محصولات چگونه است؟	۸۰	۴۵	۳۸	۶۸	۱۳	۱۰	۱/۶۸
اگر یکی از افراد خانوار شما بیمار شود تا چه حد می‌توانید هزینه‌های پزشک و بیمارستان را پرداخت کنید؟	۴۱	۵۷	۲۷	۶۷	۳۱	۳۱	۲/۳۲
آیا توانایی خرید لباس برای اعضای خانواده خود را دارید؟	۲۶	۳۵	۴۸	۷۱	۴۲	۳۲	۲/۶۴
در طول یک هفته چقدر در طبخ غذا از گوشت استفاده می‌کنید؟	۳۶	۵۶	۳۲	۶۹	۳۱	۳۰	۲/۳۶
میانگین کل	-	-	-	-	-	-	۲/۰۴

سطح‌بندی یافته‌های مربوط به پایداری اقتصادی و اجتماعی با استفاده از فرمول ISDM در چهار سطح نامطلوب، نسبتاً نامطلوب، نسبتاً مطلوب و مطلوب در جدول ۶ نشان می‌دهد که بر طبق خوداظهاری پاسخگویان، پایداری اقتصادی وضعیت ۱۶/۳ درصد از آن‌ها نامطلوب، در مورد ۴۲/۶ درصد آن‌ها وضعیت نسبتاً نامطلوب، برای ۲۱/۹ درصد از آن‌ها وضعیت نسبتاً مطلوب و بالاخره تنها برای ۱۹/۱ درصد از آنان، وضعیت مطلوب است؛ به این معنی که در مجموع فضای روستاهای مورد مطالعه از نظر امنیت اقتصادی، اشتغال سودمند، منابع مالی و غیره برای ۵۸/۹ درصد از پاسخگویان مطلوب نمی‌باشد. در مورد پایداری اجتماعی نیز روند مشابهی وجود دارد بدین معنا که پایداری اجتماعی وضعیت ۱۸/۹ درصد از پاسخگویان در سطح نامطلوب، ۲۹/۹ درصد در سطح نسبتاً نامطلوب، ۲۹/۹ درصد در سطح نسبتاً مطلوب و نهایتاً برای ۲۱/۳ درصد از پاسخگویان مطلوب می‌باشد؛ به عبارت دیگر، ابعاد پایداری اجتماعی نظیر آموزش، بهداشت، رفاه اجتماعی، عدالت اجتماعی، خدمات اجتماعی در منطقه برای ۴۸/۸ درصد از

پاسخگویان مطلوب نمی‌باشد که می‌توان دلیل آن را عدم رعایت برابری در تخصیص منابع و امکانات به افراد، کم‌توجهی به مسائل آموزشی، کم بودن میزان دسترسی به خدمات اجتماعی مانند گاز، برق و غیره، بالا بودن میزان اختلافات بین قبیله‌ای و غیره دانست.

جدول ۵- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب گویه‌های پایداری اجتماعی

میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	اصلاً کم	گویه
۱/۹۸	۱۲	۳۱	۶۸	۲۷	۶۱	۵۵	فراوانی تا چه اندازه به فعالیتی غیر از کشاورزی می‌پردازید؟ درصد
	۴/۷	۱۲/۲	۲۶/۸	۱۰/۶	۲۴	۲۱/۷	
۲/۳۱	۲۵	۳۱	۸۶	۲۶	۲۸	۵۸	فراوانی تا چه اندازه از فعالیت کشاورزی خود رضایت دارید؟ درصد
	۹/۸	۱۲/۲	۳۳/۹	۱۰/۲	۱۱	۲۲/۸	
۱/۹۱	۵	۳۱	۶۶	۴۳	۵۳	۵۶	فراوانی تا چه اندازه از فعالیت غیرکشاورزی خود رضایت دارید؟ درصد
	۲	۱۲/۲	۲۶	۱۶/۹	۲۰/۹	۲۲	
۳/۳۳	۴۹	۷۵	۷۸	۲۵	۱۹	۸	فراوانی میزان اعتماد به نفس و خودباوری شما چگونه می‌باشد؟ درصد
	۱۹/۳	۲۹/۵	۳۰/۷	۹/۸	۷/۵	۳/۱	
۲/۵۳	۲۵	۴۷	۷۰	۳۷	۴۶	۲۹	فراوانی تا چه اندازه از آینده شغلی خود اطمینان دارید؟ درصد
	۹/۸	۱۸/۵	۲۷/۶	۱۴/۶	۱۸/۱	۱۱/۴	
۱/۵۱	۱	۲۰	۶۱	۲۸	۶۲	۸۲	فراوانی تا چه اندازه کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی در روستا به اجرا درآمده است؟ درصد
	۰/۴	۷/۹	۲۴	۱۱	۲۴/۴	۳۲/۳	
۲/۲۱	۱۷	۵۰	۶۱	۲۷	۴۱	۵۸	فراوانی تا چه اندازه به منابع اطلاعاتی (روزنامه، رادیو و غیره) دسترسی دارید؟ درصد
	۶/۷	۱۹/۷	۲۴	۱۰/۶	۱۶/۱	۲۲/۸	
۲/۵۸	۲۸	۳۴	۸۱	۴۵	۴۷	۱۹	فراوانی تا چه اندازه در رفاه زندگی می‌کنید؟ درصد
	۱۱	۱۳/۴	۳۱/۹	۱۷/۷	۱۸/۵	۷/۵	
۲/۴۳	۳۲	۳۰	۶۵	۴۶	۵۱	۳۰	فراوانی میزان اختلافات بین کشاورزان مثلاً بر سر آب و زمین چگونه می‌باشد؟ درصد
	۱۲/۶	۱۱/۸	۲۵/۶	۱۸/۱	۲۰/۱	۱۱/۸	
۲/۲۵	۲۰	۳۵	۵۹	۵۳	۴۹	۳۸	فراوانی تا چه اندازه در روستا احساس برابری و عدم اختلاف طبقاتی می‌کنید؟ درصد
	۷/۹	۱۳/۸	۳۲/۲	۲۰/۹	۱۹/۳	۱۵	
۲/۶۳	۲۴	۳۸	۸۷	۵۵	۲۶	۲۴	فراوانی تا چه اندازه میزان سطح آموزش و آگاهی شما نسبت به گذشته افزایش یافته است؟ درصد
	۹/۴	۱۵	۳۴/۳	۲۱/۷	۱۰/۲	۹/۴	
۲/۳۴	-	-	-	-	-	-	میانگین کل

جدول ۶- سطح‌بندی پایداری اقتصادی و اجتماعی برای پاسخگویان مورد مطالعه

میانگین	درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	سطح	متغیر
	۱۶/۳	۱۶/۳	۱۶/۱	۴۱	نامطلوب	
۲/۰۴۳	۵۸/۹	۴۲/۶	۴۲/۱	۱۰۷	نسبتاً نامطلوب	پایداری اقتصادی
	۸۰/۸	۲۱/۹	۲۱/۷	۵۵	نسبتاً مطلوب	
	۱۰۰	۱۹/۱	۱۸/۹	۴۸	مطلوب	
	-	۱۰۰	۱۰۰	۲۵۱		مجموع
	۳۷/۴	۱۸/۹	۱۸/۹	۴۸	نامطلوب	
۲/۳۴	۴۸/۸	۲۹/۹	۲۹/۹	۷۶	نسبتاً نامطلوب	پایداری اجتماعی
	۷۸/۷	۲۹/۹	۲۹/۹	۷۶	نسبتاً مطلوب	
	۱۰۰	۲۱/۳	۲۱/۳	۵۴	مطلوب	
	-	۱۰۰	۱۰۰	۲۵۴		مجموع

بررسی رابطه بین پایداری اقتصادی و اجتماعی روستاییان و ...

بررسی دقیق‌تر وضعیت تنوع معیشتی در بین روستاییان با سطوح مختلف پایداری اقتصادی با استفاده از آزمون جدول اعداد توافقی در جدول ۷ نشان می‌دهد که نزدیک به ۵۱ درصد از روستاییانی که از تنوع معیشتی برخوردارند، دارای سطح پایداری نسبتاً مطلوب و مطلوب می‌باشند. در حالی که در مورد روستاییانی که فاقد تنوع معیشتی هستند این درصد نزدیک به ۳۳ می‌باشد.

جدول ۷- بررسی سطوح پایداری اقتصادی در میان روستاییان دارای و فاقد تنوع معیشتی

کل	سطوح پایداری اقتصادی			متغیر	
	مطلوب	نسبتاً مطلوب	نامطلوب		
۱۱۴	۲۷	۳۱	۴۱	۱۵	فراوانی
۱۰۰	۲۳/۷	۲۷/۲	۳۶/۰	۱۳/۲	درصد درون گروهی
۴۵/۴	۱۰/۸	۱۲/۴	۱۶/۳	۶/۰	درصد از کل
۱۳۷	۲۱	۲۴	۶۶	۲۶	فراوانی
۱۰۰	۱۵/۳	۱۷/۵	۴۸/۲	۱۹/۰	درصد درون گروهی
۵۴/۶	۸/۴	۹/۶	۲۶/۳	۱۰/۴	درصد از کل
۲۵۱	۴۸	۵۵	۱۰۷	۴۱	فراوانی
۱۰۰	۱۹/۱	۲۱/۹	۴۲/۶	۱۶/۳	درصد از کل

برای بررسی وجود رابطه معنی‌دار بین سطوح پایداری اقتصادی و وجود یا نبود تنوع معیشتی در بین روستاییان مورد مطالعه از آزمون مربع کای در جدول اعداد توافقی استفاده شد. همان‌گونه که جدول ۸ نشان می‌دهد ارزش عددی ضریب مربع کای با درجه آزادی ۳، حدود ۸/۳۹۶ بدست آمد که در سطح ۰/۰۵ معنادار می‌باشد. بدین معنا که سطوح پایداری اقتصادی با وجود یا عدم وجود تنوع معیشتی دارای رابطه می‌باشد. برای بررسی شدت رابطه از آزمون تعقیبی Kendall's tau-c استفاده شد. نتایج نشان داد که این ضریب در سطح ۰/۰۵ معنادار می‌باشد و ارزش ضریب ۰/۱۸۳ می‌باشد. نظر به آنکه مقدار عددی این ضریب در صورت معناداری بین +۱ تا -۱ متغیر خواهد بود و هر چه قدر مطلق این ضریب بیشتر باشد، نشان دهنده رابطه قوی‌تری می‌باشد و برعکس. پس ارزش عددی ۰/۱۸۳ نشان‌دهنده رابطه مثبت بین این دو متغیر است اما رابطه چندان قوی نمی‌باشد. این یافته با نتایج پژوهش قاسمی و جوان (۱۳۹۳)، محمدی یگانه و ولایی (۱۳۹۳) و تقدیسی و همکاران (۱۳۹۷)، سجاسی قیداری و همکاران (۱۳۹۷) در رابطه با وجود همبستگی میان پایداری اقتصادی و تنوع در فعالیت‌های اقتصادی مطابقت دارد، هرچند برخلاف یافته‌های برخی از این پژوهش‌ها، این رابطه در پژوهش حاضر به حد کافی قوی نبود.

جدول ۸- بررسی شدت رابطه بین پایداری اقتصادی و متغیر وجود یا نبود تنوع معیشتی در میان پاسخگویان

ارزش χ^2	درجه آزادی	سطح معناداری
۸/۳۹۶	۳	۰/۰۳۸

ضریب Kendall's tau-c = ۰/۱۸۳، سطح معناداری = ۰/۰۰۷

برای بررسی رابطه بین پایداری اجتماعی و متغیر وجود یا نبود تنوع معیشتی در بین روستاییان مورد مطالعه نیز روند مشابهی مانند آنچه برای پایداری اقتصادی صورت گرفت، انجام شد. همان‌گونه که جدول ۹ نشان می‌دهد سطح پایداری اجتماعی حدود ۴۵ درصد کسانی که دارای تنوع معیشتی هستند، نامطلوب و نسبتاً نامطلوب می‌باشد. برای کسانی که فاقد تنوع معیشتی می‌باشند، این عدد به حدود ۵۲ درصد می‌رسد؛ یعنی سطح پایداری اجتماعی حدود ۵۲ درصد از کسانی که فاقد تنوع معیشتی می‌باشند، نامطلوب و نسبتاً نامطلوب است. آزمون وجود رابطه بین این دو متغیر، با استفاده از مربع کای معنادار نشد، بدین معنا که رابطه معناداری بین دو متغیر وجود ندارد. این یافته با نتایج پژوهش قاسمی و جوان (۱۳۹۳)، محمدی یگانه و ولایی (۱۳۹۳)، تقدیسی و همکاران (۱۳۹۷) مطابقت ندارد.

جدول ۹- بررسی سطوح پایداری اجتماعی در میان روستاییان دارای و فاقد تنوع معیشتی

کل	سطوح پایداری اجتماعی				متغیر	
	مطلوب	نسبتاً مطلوب	نسبتاً نامطلوب	نامطلوب		
۱۱۵	۲۸	۳۵	۳۶	۱۶	فراوانی	
۱۰۰	۲۴/۳	۳۰/۴	۳۱/۳	۱۳/۹	درصد درون گروهی	دارد
۴۵/۳	۱۱/۰	۱۳/۸	۱۴/۲	۶/۳	درصد از کل	
۱۳۹	۲۶	۴۱	۴۰	۳۲	فراوانی	
۱۰۰	۱۸/۷	۲۹/۵	۲۸/۸	۲۳/۰	درصد درون گروهی	ندارد
۵۴/۷	۱۰/۲	۱۶/۱	۱۵/۷	۱۲/۶	درصد از کل	
۲۵۴	۵۴	۷۶	۷۶	۴۸	فراوانی	کل
۱۰۰	۲۱/۳	۲۹/۹	۲۹/۹	۱۸/۹	درصد از کل	
$\chi^2=3.858$				df=3	Sig.= 0.277	

مقایسه میانگین پایداری اقتصادی و اجتماعی در بین روستاییان دارای و فاقد تنوع معیشتی

برای مقایسه میانگین پاسخگویان دارای و فاقد تنوع معیشتی از نظر پایداری اقتصادی و اجتماعی در محدوده مورد مطالعه از آزمون تی مستقل استفاده شد. همان‌طور که جدول ۱۰ نشان می‌دهد بین پایداری اقتصادی زندگی کسانی که دارای تنوع معیشت و کسانی که فاقد تنوع معیشت می‌باشند، تفاوت آماری معناداری در سطح ۵ درصد وجود دارد. به عبارت بهتر، کسانی که دارای شغل‌های متنوع هستند و از منابع درآمدی متنوع‌تری برخوردارند، پایداری اقتصادی بالاتری دارند؛ این یافته‌ها با نتایج پژوهش ارسادو (Ersado, 2006) و پرز (Perz, 2005) مطابقت دارد. همچنین در مورد پایداری اجتماعی، نتایج تفاوت‌ها از نظر آماری معنادار نبود؛ یعنی بین دو گروه دارای و فاقد تنوع معیشتی از نظر پایداری اجتماعی تفاوتی وجود ندارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های قاسمی و جوان (۱۳۹۳)، محمدی یگانه و ولایی (۱۳۹۳) و تقدیسی و همکاران (۱۳۹۷) مطابقت ندارد.

جدول ۱۰- مقایسه میانگین پاسخگویان دارای و فاقد تنوع معیشتی از نظر پایداری اقتصادی و اجتماعی

متغیرها	تنوع معیشت	میانگین	آماره t	Sig.
پایداری اقتصادی	ندارند	۲/۲۹	-۲/۶۱۴	۰/۰۱
	دارند	۲/۶۱		
پایداری اجتماعی	ندارند	۲/۴۴	-۱/۶۵۹	۰/۰۹۸
	دارند	۲/۶۵		

عوامل مؤثر در اقدام به تنوع معیشتی

به منظور بررسی این نکته که چرا عده‌ای از روستاییان به مشاغل دوم و سوم روی می‌آورند و در واقع از تنوع معیشتی برخوردارند و چرا عده‌ای دیگر فاقد تنوع معیشتی هستند و دارای شغل دوم یا سوم نیستند، از آزمون رگرسیون لجستیک به روش اینتر استفاده شد. ضمن اینکه به منطبق رگرسیون لجستیک در هنگام کدگذاری متغیرهای صفر و یکی هم توجه شد. تنوع معیشتی به عنوان متغیر وابسته این آزمون با سطح سنجش اسمی و سایر متغیرهای فردی، حرفه‌ای و یا مرتبط به ساختار مزرعه به عنوان متغیرهای مستقل با سطوح سنجش اسمی و نسبی وارد آزمون شدند (جدول ۱۱). همان‌گونه که در جدول ۱۱ مشاهده می‌شود از بین ۱۴ متغیر فردی و حرفه‌ای وارد شده در آزمون، ۱۰ متغیر در مدل وارد شده و قادر به پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته تنوع معیشتی روستاییان می‌باشند. آزمون Omnibus Test و بررسی ضریب مربع کای با درجه آزادی ۱۴، مربوط به ارزیابی کل مدل رگرسیون لجستیک نشان می‌دهد که برازش مدل در سطح خطای یک درصد،

بررسی رابطه بین پایداری اقتصادی و اجتماعی روستاییان و ...

معنی‌دار است. ضریب تعیین Cox & Snell و ضریب تعیین Nagelkerke نشان دادند که ۱۰ متغیر مستقل این پژوهش توانسته‌اند بین ۴۰/۱ تا ۵۳/۷ درصد از تغییرات اقدام به تنوع معیشتی را تبیین کنند. درصد صحت پیش‌بینی و طبقه‌بندی مدل در مجموع ۸۲/۴ درصد است. بررسی دقیق‌تر در خصوص تأثیر این متغیرها نشان می‌دهد اولین متغیری که اثر معنی‌دار بر احتمال اقدام به اشتغال دوم و سوم و یا به عبارتی تنوع معیشتی دارد، نوع مالکیت زمین است که نسبت بخت‌ها برای این متغیر یعنی عدد ۴/۵۶۴ نشان می‌دهد با تغییر نوع مالکیت زمین کشاورزی از اجاره‌ای به سمت مالکیت شخصی، تنوع معیشتی فرد به نسبت ۴/۵۶۴ افزایش می‌یابد. دومین متغیر، داشتن خودرو سواری است، نسبت بخت‌ها برای این متغیر ۲/۱۴۲ است که نشان می‌دهد داشتن خودرو سواری نسبت پرداختن به اشتغال دوم یا سوم را به اندازه ۲/۱۴۲ افزایش می‌دهد. پس از آن، متغیر شرکت در دوره‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای است که بررسی نسبت بخت این متغیر حاکی از آن است که شرکت کردن در دوره‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای مانند جوشکاری، نقشه‌کشی فنی و یا سایر موارد ذکر شده از طرف روستاییان، نسبت تنوع معیشتی را به اندازه ۱/۴۶۵ مرتبه بیشتر می‌کند. به همین ترتیب سایر متغیرهای اثرگذار به ترتیب میزان اثر عبارتند از تعداد دام بزرگ، سابقه کار غیر کشاورزی، تعداد دام کوچک، سابقه کار کشاورزی، میزان پس‌انداز مالی، درآمد کل خانوار و درآمد کشاورزی. این یافته‌ها با نتایج پژوهش والیالین (Walelign, 2016) و آبرا و همکاران (Abera et al., 2021) در مورد تأثیر کل پس‌انداز خانوار و دسترسی به اعتبارات، پژوهش کومباری (Combar, 2015) در مورد اثر درآمد کل، پژوهش آیدو و همکاران (Idowu et al., 2011)، پژوهش ناتان و محمد (Nathan & Mohammad, 2014) و پژوهش آبرا و همکاران (Abera et al., 2021) در مورد اثر سطح آموزش نیروی کار و دسترسی به دوره‌های آموزشی، سرانه‌ی دارایی دام و دارایی‌های سرمایه‌ای و تجربه در یک فعالیت غیر زراعی خاص بر تنوع منابع درآمدی مطابقت دارد؛ و با نتایج پژوهش‌های کومباری (Combar, 2015)، آیدو و همکاران (Idowu et al., 2011)، پژوهش قمر و همکاران (Ghimire et al., 2014) پژوهش آبرا و همکاران (Abera et al., 2021) در مورد اثر اندازه خانوار، پژوهش ناتان و محمد (Nathan & Mohammad, 2014) و آبرا و همکاران (Abera et al., 2021) در مورد تأثیر اندازه زمین زراعی، پژوهش قمر و همکاران (Ghimire et al., 2014) و پژوهش آبرا و همکاران (Abera et al., 2021) در مورد اثر تحصیلات و پژوهش آیدو و همکاران (Idowu et al., 2011) در مورد سرانه‌ی مالکیت زمین بر تنوع معیشتی مطابقت ندارد.

جدول ۱۱- نتایج آزمون رگرسیون لجستیک عوامل مؤثر بر اقدام به تنوع معیشتی

متغیر	B	S.E.	Wald	Sig.	Exp(B)
تعداد اعضای خانوار	-۰/۰۹۵	۰/۱۱۹	۰/۶۳۲	۰/۴۲۷	۰/۹۱۰
سطح تحصیلات	۰/۰۰۹	۰/۰۵۰	۰/۰۲۹	۰/۸۶۴	۱/۰۰۹
شرکت در دوره‌های آموزشی فنی حرفه‌ای	۰/۳۸۲	۰/۴۸۳	۶/۶۲۴	۰/۰۰۲	۱/۴۶۵
سابقه کار کشاورزی	-۰/۰۶۹	۰/۰۱۹	۱۳/۱۷۱	۰/۰۰۰۱	۱/۰۷۱
سابقه کار غیر کشاورزی	۰/۱۶۲	۰/۰۳۳	۲۳/۶۷۹	۰/۰۰۰۱	۱/۱۷۶
نوع مالکیت مسکن	۱/۳۶۱	۰/۹۲۹	۲/۱۴۴	۰/۱۴۳	۳/۸۹۹
نوع مالکیت زمین کشاورزی	۱/۵۱۸	۰/۴۸۱	۹/۹۴۹	۰/۰۰۲	۴/۵۶۴
سطح زیر کشت	-۰/۰۵۵	۰/۰۸۲	۰/۴۴۲	۰/۵۰۶	۰/۹۴۷
درآمد کشاورزی	-۰/۰۵۶	۰/۰۲۰	۸/۱۲۹	۰/۰۰۴	۰/۹۴۵
درآمد کل خانوار	۰/۰۳۱	۰/۰۱۲	۶/۲۷۰	۰/۰۱۲	۱/۰۳۱
میزان پس‌انداز مالی	-۰/۰۳۸	۰/۰۱۲	۱۰/۱۵۲	۰/۰۰۱	۱/۰۳۸
داشتن خودرو سواری	۰/۷۶۲	۰/۳۰۴	۶/۲۷۲	۰/۰۱۲	۲/۱۴۲
تعداد دام کوچک	-۰/۱۳۴	۰/۰۵۱	۷/۰۲۰	۰/۰۰۸	۱/۱۴۴
تعداد دام بزرگ	-۰/۲۰۳	۰/۱۱۵	۶/۲۱۱	۰/۰۱۴	۱/۲۲۵
ضریب ثابت	-۵/۳۸۸	۱/۳۸۲	۱۵/۱۹۸	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۵

Chi-Squar = 128.37 df= 14 Sig.= 0.0001

Cox & Snell R Square= 0.401 . Nagelkerke R Square=0.536, Overall percentage= 82.4

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در تطابق با نتایج پژوهش‌های متعدد مبنی بر نقش تنوع معیشت روستایی به عنوان یک استراتژی مناسب در پایداری روستاها، نتایج پژوهش حاضر نیز نشان داد که بین تنوع معیشتی و پایداری اقتصادی در سطح روستای مورد مطالعه رابطه مثبتی وجود دارد. هرچند، سطح تنوع معیشت در بین روستاییان مورد مطالعه پایین بود به طوری که اکثریت روستاییان مورد مطالعه از طریق کشاورزی امرار معاش می‌کردند؛ و کمتر از نیمی از روستاییان، استراتژی تنوع درآمدی را بر اساس ترکیبی از فعالیت‌های کشاورزی و دامداری، رانندگی، نگهداری و غیره دنبال می‌کنند. نتایج سطح‌بندی پایداری اقتصادی نیز حاکی از نامطلوب بودن وضعیت بیش از نیمی از روستاییان در منطقه مورد مطالعه بود؛ به این معنی که از نظر امنیت اقتصادی، اشتغال سودمند و منابع مالی در حد متوسط قرار دارند که می‌توان علت آن را متوسط بودن میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی و یا سرمایه‌گذاری نسبتاً ضعیف در زمینه فعالیت‌های غیرکشاورزی دانست که خود می‌تواند به دلیل دسترسی متوسط به اعتبارات بانکی، به ماشین‌آلات، به وسایل حمل و نقل و به انبار برای تولیدات و غیره باشد. از نظر پایداری اجتماعی نیز وضعیت روستاییان مورد مطالعه چندان مطلوب نمی‌باشد؛ بدین معنا که میزان رضایت از کار کشاورزی و غیر کشاورزی، میزان اطمینان از آینده شغلی و میزان دسترسی به منابع اطلاعاتی در بین روستاییان ضعیف‌تر از حد متوسط جامعه می‌باشد. با توجه به رابطه مثبت بین پایداری اقتصادی و اتخاذ راهبردهای متنوع معیشتی، می‌توان بیان نمود که هرچقدر پایداری اقتصادی در بین روستاییان بیشتر باشد، امکان پرداختن به راهکارهای متنوع درآمدی بیشتر خواهد بود؛ در عین حال هرچقدر افراد بیشتری به تنوع معیشتی روی بیاورند، امنیت اقتصادی برای تأمین نیازمندی‌ها و دسترسی به امکانات زیرساختی اقتصادی برای آنان و در کل مناطق روستایی بهبود می‌یابد. علاوه بر این، عواملی نظیر نوع مالکیت زمین (مالکیت شخصی)، برخورداری از برخی دارایی‌ها مانند خودرو سواری، دام بزرگ و کوچک، شرکت در دوره‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای، سابقه و تجربه کار غیر کشاورزی و کشاورزی، میزان پس‌انداز مالی، درآمد کل خانوار و درآمد کشاورزی بر احتمال اقدام به تنوع معیشتی در مناطق روستایی مورد مطالعه اثرگذارند. نتایج این پژوهش نشان داد که نمی‌توان اطمینان حاصل کرد که بخش کشاورزی به تنهایی و به عنوان فعالیت محوری برای پایداری اقتصادی روستاها قابل اتکا می‌باشد. از این‌رو، سیاست‌ها و اقدامات باید در راستای بهبود معیشت جوامع روستایی با تمرکز بر توسعه زیرساخت‌های اقتصادی، افزایش سطح توانمندی‌ها و آموزش مردم روستایی جهت پیدا کنند. در این راستا، پیشنهادهای زیر قابل توصیه است:

- دوره‌ها و کلاس‌های آموزشی برای افزایش آگاهی محلی در جهت توسعه مهارت‌های فنی و حرفه‌ای برای فعالیت در زمینه‌هایی به غیر از کشاورزی از سوی مراکز تابعه مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان باوی برگزار شود. مشاغل و کسب و کارهایی که بدون نیاز به سرمایه‌گذاری مالی زیاد، با استفاده از امکانات محلی و پتانسیل‌های روستایی قابل راه‌اندازی بوده و برای روستاییان منبع درآمد باشند، مانند تهیه و تولید فرآورده‌های خانگی با میوه خرما و کنار، توسعه گردشگری روستایی بر اساس امکانات طبیعی منطقه، توسعه صنایع دستی محلی و فروش آن‌ها با ایجاد بازارچه‌های محلی در کنار جاده ترویج شوند.
- در کنار حمایت از بخش کشاورزی، حمایت مؤثرتری از مشاغل غیر کشاورزی و مشاغل خانگی کوچک از طریق تسهیل روند اعطای کمک‌های مالی و تسهیل روند دسترسی به بازارهای فروش محصولات غیر کشاورزی صورت گیرد.
- دهیاران، شوراهای اسلامی روستاها با همکاری مراکز تابعه مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان باوی و اداره تعاون شهرستان باوی نسبت به راه‌اندازی تعاونی‌ها و یا تشکل‌های روستایی به منظور تشویق مردم برای سرمایه‌گذاری اشتراکی در راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید در منطقه اقدام نمایند و از افراد بومی و ساکن روستا نیز برای کار استفاده شود.
- با توجه به آنکه یکی از عوامل اثرگذار بر اقدام به تنوع معیشتی در مناطق روستایی مورد مطالعه، شرکت در دوره‌های آموزشی بود و معمولاً متولی اصلی برگزاری دوره‌های آموزشی غیررسمی در روستا و یا هدایت روستاییان به سمت دوره‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای، واحدهای ترویج کشاورزی در مراکز ترویج و خدمات جهاد کشاورزی و یا مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان می‌باشند، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آتی، نقش خدمات ترویجی در تمایل و اقدام مردم روستایی به سمت تنوع استراتژی‌های معیشتی بررسی شود.

- بریمانی، ف.، راستی، ه.، رئیسی، ا.، و محمدزاده، م. (۱۳۹۵). تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار در سکونتگاه‌های روستایی (مورد شهرستان قصرقند)، "جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای"، شماره ۱۸، صص ۹۶-۸۵.
- تقدیسی، ا.، کرشاهی، س.، و شایان، م. (۱۳۹۷). ارزیابی رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در دستیابی به توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان دره‌شهر. *جغرافیا و روابط انسانی*، دوره ۱، شماره ۲، شماره پیاپی ۲، صص ۶۲۲-۶۰۸.
- جوان، ج.، علوی‌زاده، ا. م.، و کرمانی، م. (۱۳۹۰). نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی، مطالعه موردی: شهرستان سمیرم. *فصلنامه انجمن جغرافیای ایران*، دوره ۹، شماره ۲۹، صص ۴۳-۱۷.
- حیدری ساربان، و.، و مجنونی توتاخانه، ع. (۱۳۹۵). نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی پیرامون دریاچه ارومیه در برابر خشکسالی. *تحلیل فضایی مخاطرات محیطی*، دوره ۳، شماره ۴، صص ۷۰-۴۹.
- رکن‌الدین افتخاری، ع.ر.، وزین، ن. پورطاهری، م.، و دانه‌کار، ا. (۱۳۹۳). مطالعه وضعیت الگوی زیست جوامع روستایی حاشیه اکوسیستم تالاب بر اساس الگوی اکویلیج (مورد: روستاهای حاشیه تالاب میانکاله و لپوی زاغمر). *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، دوره ۲۵، شماره ۳، صص ۲۶۴-۲۴۳.
- سجاسی قیداری، ح. ا.، خوب، ش.، حسینی کهنوج، س. ر.، و مرادی، ک. (۱۳۹۷). اثرات تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی بر تاب‌آوری معیشت روستاییان در دهستان رادکان شهرستان چناران. *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال ۷، شماره ۲، صص ۷۰-۴۱.
- شانازی، ک.، و اعظمی، م. (۱۳۹۶). اثرات تالاب زریوار مریوان بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ۲۴۹-۲۳۵.
- صادقی چم‌چنگی، س.، تقدیسی، ا.، و صیدایی، س. ا. (۱۳۹۵). تأثیر تنوع اقتصادی بر پایداری نواحی روستایی (مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان شهرکرد). *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، دوره ۵، شماره ۳، صص ۲۵-۳۷.
- طالبی، م.، و سیداخلاقی، س. ج. (۱۳۹۸). بررسی نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی حوزه آبخیز حبله‌رود در مواجهه با خشکسالی. *نشریه علمی تحقیقات مرتع و بیابان ایران*، جلد ۶۲ شماره ۶، صفحه ۴۷۳-۴۵۹.
- طاهرخانی، م. (۱۳۷۹). صنعتی شدن روستا، سنگ بنای استراتژی آینده توسعه روستایی. اداره کل طرح‌های صنعتی و بهره‌برداری، وزارت جهاد سازندگی.
- قاسمی، م.، و جوان، ج. (۱۳۹۳). تبیین رابطه تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان مشهد. *پژوهش‌های روستایی*، دوره ۵، شماره ۲، صص ۲۶۲-۲۳۷.
- کریم‌زاده، ح.، ولایی، م.، و منافی آذر، ر. (۱۳۹۵). نقش تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها در پایداری اقتصاد روستایی مطالعه موردی: دهستان مرحمت‌آباد میانی، شهرستان میاندوآب. *آمایش جغرافیایی فضا*، دوره ۶، شماره ۲۰، صص ۱۴۴-۱۲۹.
- کریم‌پور، ن. (۱۳۹۵). نقش تنوع منابع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی در برابر خشکسالی. مطالعه موردی: دهستان ترجان، شهرستان سقز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی گرایش برنامه‌ریزی کالبدی، دانشگاه زنجان.
- کریمی، ک.، و کرمی دهکردی، ا. (۱۳۹۴). بهره‌برداری از مراتع و لزوم متنوع‌سازی معیشت خانوارهای روستایی مطالعه موردی: شهرستان ماهنشان. *مجله پژوهش‌های روستایی*، دوره ۶، شماره ۲، صص ۳۶۸-۳۴۳.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار تابستان ۱۴۰۰. دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری، درگاه ملی آمار ایران. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <<https://amar.org.ir/gozideamari/ID/15844>>
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). نتایج سرشماری نفوس و مسکن در سطح آبادی‌ها. درگاه ملی آمار ایران. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <<https://www.amar.org.ir>>

محمدی یگانه، ب. و ولایی، م. (۱۳۹۳). تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مورد: دهستان مرحمت‌آباد شمالی شهرستان میاندوآب. *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال ۳، شماره ۲، صص. ۷۰-۵۴.

نظری، م.، فروزانی، م.، یزدان پناه، م.، و برادران، م. (۱۳۹۶). تبیین امنیت معیشت کشاورزان در شرایط گرد و غبار در شهرستان شوش. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ۱۶۹-۱۵۳.

نوروزی، م. و حیاتی، د. (۱۳۹۴). سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، دوره ۱۱، شماره ۱، صص ۱۴۴-۱۲۷.

ولایی، م.، عبدالهی، ع.، منافی آذر، ر. و صفری، ن. (۱۳۹۴). تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه پایدار روستایی با تأکید بر کارآفرینی (مطالعه موردی: دهستان مرحمت‌آباد شمالی - شهرستان میاندوآب). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، دوره ۵، شماره ۱۹، صص ۱۶۲-۱۴۹.

یاسوری، م. و جوان، ف. (۱۳۹۴). تحلیل محدودیت‌های تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی مورد: دهستان اشکور علیا. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، دوره ۴، شماره ۳، صص ۳۷-۱۹.

- Abera, A., Yirgu, T., and Uncha, A. (2021). Determinants of rural livelihood diversification strategies among Chewaka resettlers' communities of southwestern Ethiopia. *Agriculture & Food Security*, 10(1), 1-19.
- Alemu, Z. G., (2012). Livelihood strategies in rural South Africa: Implications for poverty reduction. Paper presented at the *International Association of Agricultural Economists (IAAE) Triennial Conference*, August (PP. 18-24), Foz do Iguacu, Brazil.
- Awoke Kassa, W. (2019). Determinants and challenges of rural livelihood diversification in Ethiopia: Qualitative review. *Journal of Agricultural Extension and Rural Development*, 11(2), 17-24.
- Babatunde, R. O., and Qaim, M. (2009). Patterns of income diversification in rural Nigeria: Determinants and impacts. *Quarterly Journal of International Agriculture*, 48(4), 305-320.
- Barretta, C. B., Reardon, T., and Webb, P. (2001). Nonfarm income diversification and household livelihood strategies in rural africa: Concepts, dynamics, and policy implications. *Food Policy*, 26, 315-331.
- Brown, P. R., Nelson, R., Jacobs, B., Kokic, P., Tracey, J., Ahmed, M., and DeVoi, P. (2010). Enabling natural resource managers to self-assess their adaptive capacity. *Agricultural Systems*, 103(8), 562-568.
- Combar, O. S. (2015). Determining factors of the strategies for diversifying sources of income for rural households in Burkina Faso. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 7(1), 20-28.
- Ersado, L. (2006). *Income diversification in Zimbabwe: Welfare implications from urban and rural areas*. World Bank Policy Research Working Paper No. 3964. World Bank, Washington, DC. Available at: <<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8389>>.
- Ghimire, R., Huang, W. C., and Shrestha, R. B. (2014). Factors affecting nonfarm income diversification among rural farm households in central Nepal. *International Journal of Agricultural Management and Development*, 4(2), 123-132. DOI: 10.22004/ag.econ.246109
- Idowu, A. O., Aihonsu, J. O. Y., Olubanjo, O. O., and Shittu, A. M. (2011). Determinants of income diversification among farm households in South-West Nigeria. *Economics and Finance Review*, 1(5), 33-34. Available at: <<http://www.businessjournalz.org/efr>. Accessed on 15 January, 2013>.
- Kimenu, S. C., and Tschirley, D. (2008). *Agricultural and livelihood diversification in Kenyan rural households*. Working Paper No. 29, Tegemeo Institute of Agricultural Policy and Development, Nairobi, Kenya, Available at: <<http://41.89.96.81:8080/xmlui/handle/123456789/2278>>.
- Liu, D., Li, F., Hu, X. S., Wang, R. S., Yang, W. R., Li, D., and Zhao, D. (2009). Measurement indicators and an evaluation approach for assessing urban sustainable development: A case study for China's Jining City. *Landscape and Urban Planning*, 90(3-4), 134-142.
- Nathan, S. B. S., and Mohammad, M. R. (2014) Livelihood strategies and household income of a paddy farming community in Northwest Selangor, Malaysia. *Journal of Emerging Economies and Islamic Research*, 2(1), 1-15.
- Neudert, R., Goetter, J. F., Andriamparany, J. N., and Rakotoarisoa, M. (2015). Income diversification, wealth, education and well-being in rural south-western Madagascar: Results from the Mahafaly region. *Development Southern Africa*, 32(6), 758-784.
- Perz, S. G. L. (2005). The importance of household- asset diversity for livelihood diversity and welfare among small farm colonists in the Amazon. *Journal of Development Studies*, 41(7), 1193-1220.
- Snyman, S. (2014). The impact of ecotourism employment on rural household incomes and social welfare in six southern African countries. *Tourism and Hospitality Research*, 14(1-2), 37-52.

Waleign, S. Z. (2016) Livelihood strategies, environmental dependency and rural poverty: The case of two villages in rural Mozambique. *Journal of Environment, Development and Sustainability*, 2(18), 593–613.

Article Type: Research Article

DOR: [20.1001.1.20081758.1400.17.2.2.0](https://doi.org/10.1001.1.20081758.1400.17.2.2.0)

Investigating the Relationship between Economic and Social Sustainability and Livelihood Diversity

S. K. Hosseini¹, M. Forouzani^{2*} and A. Abdeshahi³

(Received: Sep. 23. 2021; Accepted: Feb. 14. 2022)

Abstract

The agricultural-dependent economy is vulnerable to the threatening factors associated with climate change and structural problems in the field of agriculture. Accordingly, a survey was conducted using a questionnaire to investigate if there are any relationship between rural economic and social sustainability and the likelihood to diversify the income sources. The population of interest consisted of rural households living in rural areas of Bavi County, Khuzestan Province (N=6670), of which a sample of 260 individuals, including household heads, using cluster sampling method was selected. The results showed that about 55% of the respondents lacked diversity of livelihoods; their economic and social sustainability was moderate to low, and demonstrated undesirable conditions. The results of the cross tabulations indicated a positive and significant relationship between their economic sustainability and likelihood of diversification among the villagers. Furthermore, comparing means of economic sustainability between those who diversified their livelihood and those who did not, revealed a statistically significant difference at 5% level of confidence. In other words, those occupied in more diverse ways and showed a more diverse sources of income experienced higher economic sustainability. Finally, investigation of the factors affecting the likelihood of diversification using logistic regression test demonstrated that the most important factors influencing the possibility of diversification included type of the land ownership, owning a car, attending in technical and vocational training courses. Accordingly, some educational and executive suggestions were offered to encourage diversification of the livelihood among rural people.

Keywords: Diversity of income sources, Economic sustainability, Social sustainability, Contingency table.

¹ Former M. Sc. Student in Rural Development, Department of Agricultural Extension and Education, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Ahwaz, Iran.

² Associate Professor in Agricultural Extension and Education, Department of Agricultural Extension and Education, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Ahwaz, Iran.

³ Associate Professor in Agricultural Economics, Department of Agricultural Economics, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Ahwaz, Iran.

Corresponding Author, Email: m.forouzani@asnruk.ac.ir

